پەیوەندیی فەلسەفە و فەیسبوک

گفتوگۆ لەگەڵ «محەمەد مەهدی ئەردەبیلی»، توێژەر و هیگڵناس

و. وەلید عومەر

پرسیار: بە سەرنجدان لە چەمکی نواندنەوە[representation]، لە دیدێکی فەلسەفییەوە نواندنەوەی چەمکە فەلسەفییەکان لە فەیسبوکدا چۆن هەڵدەسەنگێنیت؟

وەڵام: پرسیارەکەتان تەمومژی تیایە. دوو باس‌وخواسی جیا سەبارەت بە پرسی فەلسەفە و فەیسبوك، یان فەزای مەجازی بەگشتی هەیە کە پێویستە ئەم دووانە لێك جیابکەینەوە. یەکیان بریتییە لە مشتومڕ لەسەر جەوهەری فەیسبوك یان بۆنمونە ئەو «من»ـە دیجیتاڵییە فۆرمولەکراوە لە دونیای مەجازیدا وەك پرسێکی فەلسەفی و شیکردنەوەی ئەم «من»ـەش کە دەتوانین پێی بڵێین "نیگایەکی فەلسەفی بۆ فەیسبوك"؛ ئەویتریشیان مشتومڕە لەسەر بڵاوکردنەوەی چەمکە فەلسەفییەکان لە فەیسبوك و تۆڕە کۆمەڵایەتییەکانی تردا، کە بۆنمونە دەتوانین ناوی بنێین "چۆنیەتیی ئامادەیی فەلسەفە لە فەیسبوکدا". هەردوو باسەکە، لەسەر پەیوەندیی فەلسەفە و فەیسبوك بەندن، کەچی دەبینیت لەبنچینەوە لەیەکتریش جیاوازن و هەریەك لەم پۆلێنبەندییانە خاوەنی ڕووکاری تایبەت بە خۆیەتی. سەبارەت بە "چۆنیەتیی ئامادەیی فەلسەفە لە فەیسبوکدا" دەبێت دوو ڕەهەند و ڕووکار لەبەرچاو بگرین. ڕووکارێکی سەرنجڕاکێش کە لە تۆڕە کۆمەڵایەتییەکاندا هەیە بریتییە لە توانای شەیرکردن و کۆمێنت‌نوسین لەسەر لینکەکان و تێکستەکان(پۆستەکان) و وێنەکان و هتد. ئەوەتا دەبینین کە وتارێکی بۆنمونە فەلسەفی کە لە فەیسبوکدا شەیردەکرێت، ڕووبەرێکی زۆر لە خوێنەر و کاردانەوە بۆخۆی دەدۆزێتەوە، ڕەنگە تەنانەت هەندێك لە وتارەکان یان نوسراوەکان سەدان جار بڵاوبکرێنەوە و هەزاران کۆمێنتیان لەسەر بنوسرێت و جاروبار هەندێك باسی جدی و گرنگیشیان لەسەر بکرێت. ئەوە وزە و توانای فەیسبوکە(یان تۆڕە کۆمەڵایەتییە هاوشێوەکانی ترە) کە توانا و ئەگەری ئامادەبوون لەم فەزایەدا ئامادەکات، ئیدی چ لەڕووی چەندێتی(ژمارە)وە و چ لەڕووی توانستی(سیمبولەکان و ئامرازە بچوکەکان)ەوە. لەم ڕووەوە دەتوانین بەرگری لە فەیسبوك بکەین، بەتایبەت لەو کۆمەڵگایانەدا کە خەڵك جڤین و کۆڕ و کۆبوونەوەی هاوبیر و هاوقسەیان نیە. لە فەزایەکی وەهادا فەیسبوك دەتوانێت تاڕادەیەك بۆشایی کۆڕوکۆبوونەوەکانی دەرەوە پڕبکاتەوە و هەڵبەت نابێت ئەوەش لەبیربکەین کە وەکچۆن فەیسبوك بۆشایی جڤینی دەرەوە پڕدەکاتەوە، کەچی هەر خۆیشی دەتوانێت ئەم بۆشاییە درووست بکاتەوە و بە مانایەك لە ماناکان ڕکابەری بێت و بەهۆی جۆرێك تێرکردنی ساختەوە سەربکێشێت بۆ نەزۆکبوونی سوبێکت لە ئۆبێکتیڤیتە و هەلومەرجی بابەتیی کۆمەڵایەتیدا. ئێمە ئەم ئەزموونەمان لە ئێراندا هەبووە. بەڵام ئەم حەکایەتە ڕووی دووەمیشی هەیە و ئەویش بریتییە لە پاتاڵکردن و ترۆکردنی فەلسەفە. زاراوەی بەعەوامانەکردنی فەلسەفە بەکارناهێنم، چونکە بڕوام بە باری نەرێنیی زاراوەی "عەوام" یان "عەوامانە" نیە و داکۆکییش لە ئایدیای "فەلسەفە بۆ هەموان" دەکەم. بەڵام کێشەکە لەوێدایە کە کەشێکی لەم جۆرە، ئەو وزە و

پۆتانشیێڵەشی لەخۆیدا هەڵگرتووە کە هەموو شتێك لە مانا و ناوەڕۆك بەتاڵبکاتەوە. دیارە ئەم شتە لانیکەم لە کۆمەڵگای ئێمەدا بەهۆی ئامادەیی فەلسەفەوە لە ڕۆژنامە و تەنانەت هەندێك کتێبی گیرفانیدا ئەزموونکراوە و زەقترین نمونەی ئەم ترۆکردنەش فۆرمی "وتە و ڕستەی کورت"ـە. بۆنمونە، ڕستەیەك لە سیاقەکەی خۆی دەردەهێنرێت و بەشێوەیەکی دابڕاو لە جێیەکدا دەنوسرێت. وەکچۆن وتمان فەیسبوك بنیاتنەری فەزایەکی لەم جۆرە نیە، وەکچۆن پێشتر هەندێك وتە و ڕستەی کورتی لەم جۆرە کەوتۆتە بەر دیدە و گوێمان، لە ڕۆژنامە و کتێبە گیرفانییەکانەوە بیگرە تا دەگاتە ڕادیۆ و تەلەفزیۆنەکان و تەنانەت بەو دوادواییەش لەخوارەوەی کارتی پارەدانی فاستفودەکان و ڕیکلامەکانی کەمالیات و ئارایشت. بەڵام فەیسبوك ڕۆڵێکی جدیی هەبووە لە خێراکردنەوە و ئاسانکردنی ئەم پرۆسەیەدا. ئەمڕۆ ژمارەیەکی زۆر پەڕە(پەیج) کراونەتەوە کە ئیشیان هەڵکەندنی ڕستەیەکە لە سیاق و کۆنتێکستەکەی خۆی و دواجاریش شێواندن و بەلارێدابردنی ماناکەی. کتوپڕ سەیردەکەین ڕستەیەکی بێڕەبت و پەیوەندیی یەکێك لە ئاڵۆزترین فەیلەسوفەکانی مێژوو(بۆنمونە نیچە یان کانت) لە فەیسبوکدا دەستاودەست دەکات و لایکی بەردەوام وەردەگرێت.

پرسیار: واباشترە بگەڕێینەوە بۆ لایەنی دووەمی بۆچوونەکەتان، واتە فەلسەفەی فەیسبوك. ئایا بە ڕای ئێوە چەمکی "من" یان مرۆڤ و مرۆڤایەتی لە فەیسبوکدا گۆڕانی بەسەردا هاتووە؟

وەڵام: بەڵێ، گەر بمانەوێت جۆرێك شیکردنەوەی فەلسەفیی بۆ "منی فەیسبوکی" بخەینەڕوو، ئەوا پێویستە بەر لەوە ئاماژە بۆ چەند "من"ێك بکەین لە فیکری فەلسەفیدا. لە فەلسەفەدا چەند "من"ێکی جیاوازمان هەیە. یەکیان منی ئەزموونییە کە ئەزموونی دەکەین و ڕیالیستەکان(واقیعگەراکان) ئاماژەی بۆ دەکەن و بابەتی زانستی پزیشکی و تەنانەت عەسەبناسی(neurology) و دەروونناسیی سەرجێی و کلینیکییە. ئەو منەی کە دەگەڕێتەوە بۆ وێناکردنی سوبێکت سەبارەت بە خۆی، بۆنمونە کاتێك وێنای خۆم دەکەم، شتێکی هاوشێوەی "ئیگۆ". هەروەها "من"ێکیشمان هەیە کە بۆنمونە لە فەلسەفەی کانتدا دەبێتە منی پێشمەرجی ناسین، یان منی بڵندنشین و ترانسێندێنتاڵ، کە هەڵبەت بەر لەوەی [منێکی] کانتی بێت، [منێکی] دیکارتییە. کۆجیتۆ، پیشاندەری ئەم جۆرە منەیە. لە جێیەکدا دەتوانین پێی بڵێین «منی مۆدێرن». ئەو «من»ـەی کە بیردەکاتەوە، بەر لەوەی بوونی هەبێت. دەتوانین ئاماژە بۆ منێکی تریش بکەین کە پێدەچێت زیاتر هیگڵی بێت، ئەویش بەناوی "منی ڕەنگدەرەوە"[1]. ئەو منەی کە لە ئەویتردا دێتەدی و تەنانەت خۆیشی لە ئاوێنەی ئەویتردا دەبینێتەوە، چەشنی نمونەکەی لاکان لە قۆناغی

[1]. reflexive

ئاوێنەدا. جێی سەرنجە کە منی فەیسبوکی تاراوەیەك تێکەڵەیەکی تازەیە لەم دوو منەی کۆتایی. لەلایەکیشەوە سوبێکتی بیرکەرەوەی بێجەستەی دیکارتییە. پرسی خود(نەفس) و جەستە هەر لە سەردەمی یۆنانی کۆنەوە تاکو تێرامانەکانی دیکارت و ئەو حەکایەتە گاڵتەجارەی «لووی سنەوبەری یان کاژە پرژێن»[٢]ـەکەی تا ئەمڕۆش کێشە بووە و ڕیشەی ئوستورەیی و کەلتورییشی هەیە. بەڵام جێی سەرنجە کە لە فەیسبوکدا، هەم جەستە مەجازی دەبێتەوە و هەم "من"یش. ***کەس*** بەتەواوی لەلایەن سوبێکتەوە درووستدەبێت. ئەوە سوبێکتە دیاریی‌دەکات خودی خۆی، "من"ـەکەی خۆی، کێ بێت، چۆن بێت، چۆن ببینرێت، چۆن ببیسترێت. ئایکۆنە پێشوەخت دراوەکان وەکو ئەو جەستە پێشوەخت درووستکراوانەن کە سوبێکت خۆی دەتوانێت هەریەکەیان هەڵبژێرێت. بەڵام ئەم منە، لە هەمان کاتدا، منێکی ڕەنگدەرەوەشە. لەڕاستیدا من بریتی نیە لە هەبوویەکی پڕ و پتەوی پۆزەتیف، بەڵکو پێکهاتەیەکە لە پەیوەندییە هاوڕێیەتی و کۆمەڵایەتییەکان. لە فەزای مەجازیدا، ئەم مەسەلەیە دەگاتە ئاستە ڕیشەیی و ڕادیکاڵەکەی خۆی. ئێوە بۆ من دەبنە هاوڕێ و "فرێند"ـەکانتان، بۆ ئەو پەیج و پەڕانەی کە لایکتان کردووە، بۆ ئەو کۆمێنتانەی کە لە فلان جێدا نوسیوتانە و بۆ ئەو لینکانەشی کە شەیرتان کردووە. کەواتە بەکورتی، ***کەس*** بریتییە لە تێکەڵە و هەویرێکی تازە لە سوبێکتی بێجەستە و ڕەنگدانەوەی دونیای پەیوەندییە فەیسبوکییەکان. هەڵبەت خۆ دەزانین کە فەیسبوك لەم ڕووەوە، تەنیا ڕاستگۆترە [و هیچی تر]. لانیکەم لە ئایدیالیزمی ئەڵمانی بەم لاوە لە فەلسەفەدا و لە فیزیای کوانتۆمیش بەم لاوە لە فیزیادا، تێگەیشتووین خودی ئەو شتانەی کە بە ڕاستەقینەیان دەزانین هیچ نین جگە لە یەکێتی و یەکبوونێکی لاوەکی، کە ئەویش ئیشی هێزی خەیاڵە.

پرسیار: سەبارەت بەم دونیایەی پەیوەندییە فەیسبوکییەکان گفتوگۆدەکەین. ئایا بە بۆچوونی ئێوە دونیای فەیسبوکی، دونیایەکی تازەیە؟ دونیایەکە بەتەنیشت دونیاکەی خۆمانەوە، یان دونیایەکە لە هەناویدا؟

وەڵام: بەڵێ، پرسیارێکی گرنگە. بە بۆچوونی من ڕەنگە پێویست بکات سەرەتا باسەکە لە ئۆنتۆلۆژیاوە دەست پێ بکەین تاکو بنەڕەکەتە دەستنیشانبکرێت. ڕاستییەکە ئەوەیە کە دونیایەکی تازە درووستبووە کە نە لە خەسڵەتەکانی دونیای بابەتی و ئۆبێکتیڤدا جێی باسە و نەك وەك دونیایەکی تەواو خودی و سوبێکتیڤیش. ڕەنگە هاوڕاش نەبن لەگەڵم، بەڵام بە ڕای من دونیای فەیسبوك، وەکو نمونەیەکی زەق لەناو فەزای مەجازیدا، دونیایەکی واقیعییە. بەڵام واقیعیبوونەکەی جیاوازە لە واقیعی ئەو دونیایەی کە دەیناسین. واقیعی ئەم دونیایە لە دوو لاوە قابیلی خوێندنەوەیە: لە ڕووی سوبێکتیڤ و ئۆبێکتیڤەوە(خودی و بابەتی). لەڕووی سوبێکتیڤەوە، ئەم

---

[٢]. Pineal Gland، دیکارت بەپێی زانستی گەشەنەکردووی ئەو سەردەمە پێی وابوو کە بیر و وێنا و هزرەکانی مرۆڤ لەم ڕژێنە قوچەکییەی سەردا درووستدەبن، و جێگەی سەرەکیی خود(نەفس)یشە-و

دونیایە جۆرە دونیایەکی نێوکەسییە(واتە ئینتەرسوبێکتیڤە و لە پەیوەندیی نێوان کەسەکان پێکهاتووە) کە سوبێکتە بەشداربووەکان ڕۆحی بەبەردا دەکەن. هاوشێوەی ئەو باسەی کە هەندێك لە ئایدیالیستەکان سەبارەت بەم دونیایەی سرووشتی پەتی دەیخەنەڕوو. دونیایەکی بێ‌خەسڵەت و تەنانەت بێ‌فۆرمیش(لە چەشنی ئاپیرۆنی ئاناکسیماندەری یان تەنانەت نۆمینەی کانتی)کە ئێمە ڕۆح و مانای پێدەبەخشین، و پاشان هەر ئەو شتەمان دەستدەکەوێتەوە کە خۆمان پێمان بەخشیوە. بەڵام دونیای فەیسبوکی ڕوویەکی ئۆبێکتیڤ و بابەتییشی هەیە. هەرچۆنێك بێت لە عالەمی واقیعدا ئەم دونیایە بوونی هەیە و هەبوونەکەشی لە توخمی ژمارەکانی سفر و یەکە کە نزیکایەتییەکی سەرنجڕاکێشی لەگەڵ دونیای فیساگۆرسیدا هەیە. بەڵام پێتەکە لێرەدایە کە ئەو جیهانەی وا لەئاستی سوبێکتیڤدا هەست بە خۆمان دەکەین تیایدا و وەك بڵێی بەسەر گۆی زەویدا پان بۆتەوە، لەئاستی ئۆبێکتیڤدا تەنیا برێك ژمارەی سێرڤەر دیارە. لێرەدا دەکەوینەوە بیری فیلمی ماترێکس. دونیایەکی خەیاڵی هەیە کە هەموو شتێك تێیدا قەشەنگ و ڕوون و بەبریقوباق دەردەکەوێت، و دونیایەکی ڕەشی واقیعییش هەیە کە هەموو مرۆڤەکان لە قەفەزەکانی خۆیاندا دانیشتوون(تۆ وای دانێ لەبەرامبەر کۆمپیوتەرەکانیاندا) و سەرقاڵی وزەبەخشینەوەن بە ئاغا نەرێنییەکانی فیلمەکە، کە لێرەدا پێدەچێت پشکدارانی فەیسبوك و ڕیکلامە بازرگانییەکان و ڕێکخراوە سیخوڕییەکان بگرێتەوە.

پرسیار: هەنوکە پرسیارەکە ئەوەیە ئەی حەقیقەت لەکوێدایە؟ ئاخۆ هەر دەتوانین باس لە شتێك بکەین بەناوی حەقیقەتەوە؟ ئایا حەقیقەت بریتییە لە ژمارە سفر و یەکەکان، و ئەم دونیا مەجازییە ڕەنگوڕوو گەشەش لە وەهمێك زیاتر هیچی تر نیە؟

وەڵام: لەگەڵ پرسیارەکەتاندا، کاتی ئەوە هاتووە هەنگاوێکی قووڵتر هەڵێنین. پێموایە کورتکردنەوەی حەقیقەت بۆ برێك ژمارە سفر و یەك، و بەخەیاڵیزانین و ساختەزانینی کۆی دونیای فەیسبوکی کاردانەوەیەکی ساویلکانە و ڕووکەشانەیە کە لە گریمانە واقیعگەرا کاڵوکرچەکانەوە سەرچاوەی گرتووە. گەر ڕەسەنی و ڕاستەقینەیی بدەینەوە بە ڕووکارە ئۆبێکتیڤەکەی جیهان، ئیدی بۆ تیۆری "دروستی"ـی ڕیالیستەکان و واقیعگەراکان دەگەڕێتەوە کە پێوەری دروستیی گوزارەیەك، یان حەقیقەت تەنیا و تەنیا بریتییە لە "گونجان و جووتبوون"ـی لەگەڵ ئۆبێکتە دەرەکییەکاندا. ئەمە ڕووکەشترین ئەگەری کاردانەوەیە بەڕووی پرسی حەقیقەتدا. لەڕاستیدا پرسە گرنگەکە، دەسەڵاتەکان و هێزەکانە. لەو ڕەخنە توندانەی هیگڵەوە کە کردوویەتیە سەر کورتکردنەوەی حەقیقەت بۆ دونیای دەرەکیی دەرەوەی سوبێکت، فێری ئەوە بووین کە حەقیقەت نە لە توخمی سوبێکتی ڕووتە و نە لە توخمی ئۆبێکتی ڕووتیش. بۆیە هیگڵ نە حەقیقەت بە زەین دەزانێت و نە بە سرووشتی سەربەخۆش(فوزیس یان فیزیك)، بەڵکو حەقیقەت

بە ئایدیا(لە ئەنسکلۆپیدیادا) یان ڕۆح(لە فینۆمینۆلۆژیادا) دەزانێت و ئەم ڕۆحەش هیچ نیە جگە لە سڕینەوە و پاراستنی تاکلایەنەی هەم لە سوبێکتدا و هەم لە ئۆبێکتیشدا. گەر بمانەوێت ئەم نیگا هیگڵییە، کە من بەتەواوی نزیکم لەگەڵیدا، بگەڕێنینەوە بۆ باسەکەی خۆمان، ئەوا دەتوانین بڵێین حەقیقەتی دونیای فەیسبوکی نە لەو سفر و یەکە باینەریانەدایە لە سێرڤەرەکانی ژێر فەرمانی ئاغای زوکەربێرگدا و نە لە وێنەکان و گرووپەکان و ئەو والانەشدا کە لەپاش سەیرکردنی شاشەی کۆمپیوتەرەکە لە زەینماندا دەقدەبەستێت، بەڵکو حەقیقەت بریتییە لەو هێزە نێوکەسییانەی کە سیستەمی بەرهەمهاتووەکانی فەیسبوك درووستیاندەکات. سەرەنجام، گەرچی وادەردەکەوێت هەوڵدەدەین لە فەیسبوکدا هێندەی بکرێت دونیای ئۆبێکتیڤ و دەرەکی دەنوێنینەوە و دایدەڕێژینەوە، بەلام دەبینین ئەوە دونیای ئۆبێکتیڤ و دەرەکییە کە پەیڕەوی لە سیستەمی هێزە نێوکەسییەکانی فەیسبوك دەکات. حەقیقەت ڕۆحە، حەقیقەت ئەو هێزە نەبینراوانەیە کە بۆ بەدیهاتن و بەرجەستەبوونی، بە وتەی هیگڵ، پێویستی بە ئێسقانە؛ پێویستی بە جەستە و لەش و دەرەکیبوونەوەی پەیوەندییەکانی نێوانیانە. ئا لێرەدایە کە پێوستە لە پێچلێدانێکی سیاسیدا، ئاماژەیەك بە ڕووە فریودەر و چەواشەکارەکەی فەیسبوکیش بکەین. فەیسبوك، ئەو ئێسقانە هیگڵییە، ئەو شوێنەوار و کاریگەرییە ئۆبێکتیڤە، لە سوبێکتەوە وەردەگرێت. ئەوەتا ئەمڕۆ دەبینن لێشاوێکی گەورەی شەیرکردنی چالاکییە مرۆڤدۆستییە، سیاسییە، کۆمەلایەتییەکان و هتد لە قاڵبی وێنە و تێکست(پۆست) و "لایك"دا هەیە کە بەشێکی بەرچاویان سەرناکێشێت بۆ هیچ کردارێکی کۆنکرێتی و بگرە یەکێك لە کارکردەکانی فەیسبوك بریتییە لەم تێرکردن و ڕازیکردنە درۆیینەیەی داواکارییەکانی سوبێکت. جا دواجار چی دەمێنێتەوە؟ بڕێك مرۆڤی ناڕازیی فەیسبوکی کە هیچ شتێك ناکەن، بەلام واهەستدەکەن شتێکیان کردووە. فەیسبوك ئەو توانایە بۆ مرۆڤ دەڕەخسێنێت کە لە ڕووبەڕووبوونەوەیدا لەگەڵ ناچالاکبوونیدا، خۆی لە ڕووبەڕووبوونەوەی شەرمی بپارێزێت. ئەو شەرمەی کە بەسودفە لە سەیرکردنی ئۆبێکتیڤی فەیس(face) و ڕووخساری ئەو ئەویترەوە سەرچاوەی گرتووە بە مانای لیڤیناسیی وشەکە.

پرسیار: ئەو پرسەی کە وادەردەکەوێت جێی مشتومڕ بێت، پرسی توندوتیژییە لە فەیسبوکدا. ئایا بە ڕای ئێوە، ئەم دونیا فەیسبوکییەی کە بەدەرە لە جەستە[ـی سوبێکت]، نابێتە هۆی کەمکردنەوەی توندوتیژی لە پەیوەندییەکان و سەرەنجامیش کەمکردنەوەی توندوتیژی لە تێکڕای دونیای مرۆییدا؟ لەڕاستیدا وادەردەکەوێت کە لە فەزای مەجازیدا، چیتر هیچ توندوتیژییەك بەسەر جەستەماندا پیادەناکرێت و مانەوەی توندوتیژی لەم ئاستە نمایشییە خەیاڵییەدا لە بڕ و زەبرەکەی کەمدەکاتەوە.

وەڵام: سەرەتا نابێت بەهیچ شێوەیەك فریوی کەشە بەرواڵەت میهرەبانەکەی فەیسبوك بخۆین، وەکچۆن ناشبێت فریوی زەردەخەنەی ئەندامانی خێزانێك لە ڕیکلامێکی بازرگانیدا بخۆین، بۆنمونە کە بۆ فلان مەعجونی ددان دەکرێت، یان فریوی بزەی بێژەرە تەلەفزیۆنییەکان و فرۆشیاران و بازارڕۆزان بخۆین. ئەم دونیایە، هەروا دونیایەکی تەواو دڵڕەقە. خودی "لایككردن" کە حاڵی حازر بۆتە تێرمێك، بەر لەوەی پەیوەندیی بە سۆز و خۆشویستنەوە هەبێت، دەگەڕێتەوە بۆ جۆرێك لە بەدەستهێنانی دڵڕەقانەی دانپیانان و ناساندن بە مانا هیگڵییەکەی. حەکایەتە بەناوبانگەکەی ململانێی نێوان ئاغا و کۆیلەش لە ***فینۆمینۆلۆژیای ڕۆح***دا ڕێك لەم خواستی دانپیانانەوە سەرچاوەدەگرێت. خودئاگاییەك بۆ پشتڕاستکردنەوەی خودئاگاییەکەی خۆی، ناتوانێت لە شتێك [ـی بێگیان]دا بۆ ئەم پشتڕاسکردنەوەیە بگەڕێت، بەڵکو پێویستە لە خودئاگاییەکی تری وەك خۆیدا بۆی بگەڕێت، چونکە خودئاگاییەکەی تریش بەدوای بەدەستهێنانی ئەم دانپیانان و ناساندنەدا دەگەڕێت لەلایەن ئەووەوە، ئەوان تا سەرەمەرگ لەم ململانێیەدا دەژین. بێگومان لە فەیسبوکیشدا ئەم "لایككردن"ـە ڕووەکەی تری ناساندن و دانپیانان(recognition)ـی هیگڵییە. ڕاستییەکەی، لە لۆژیکی نواندنەوەدا، هەر لایکێك بۆخۆی پشتڕاستکردنەوە و دانپیانانێکە لەلایەن ئەویترەوە. بەڵام بە چاوپۆشی لە بۆچوونەکەی سەرەوە، دەشتوانین هەنگاوێك زیاتر بچینە پێشێ. ئەو تێڕوانینەی کە گوایا لە فەیسبوکدا بەهۆی غیابی جەستەوە، توندوتیژییەکان زیاتر کۆنترۆڵدەکرێن، هەر لەبنچینەوە چەمکی "توندوتیژی" وندەکات. لەبیرمان نەچێت، توندوتیژی چ جەستەیی بێت یان دەروونی، دواجار سەروکاری هەر لەگەڵ زەیندایە. بابەت و ئۆبێکتی توندوتیژی بریتییە لە سوبێکت خۆی و هەر لەبەر ئەمەیە گەر بەسەر جەستەشدا پیادەبکرێت، ئەوا جەستە تەنیا بیانوو و ئامراز و نێوانگرێکە بۆ پیادەکردنی بەسەر زەیندا. کەواتە ئەو سادەگەراییەی کە ئێستا لەنێوان کۆڕوکۆمەڵەکانی مافی مرۆڤدا پەرەی سەندووە و توندوتیژیی ناجەستەیی یان زارەکی بەباشتر دەزانن لە توندوتیژیی جەستەیی، هەر لەبنەڕەتەوە جێی گومانە. جیا لەم باسەش، ئەزموونی خۆمان، بەتایبەت ئەو توێژەی کە پێیدەوترێت ڕۆشنبیر، لە فەیسبوکدا دەریدەخات توندوتیژی لە فەیسبوکدا بەشێوازێکی ڕیشەییتر گەڕاوەتەوە و لەئارادایە. ئەوەتا مشتومڕە درووستبووەکان و چۆنیەتی دەربڕینیان ببینە. بەشێکی بەرچاو لە ڕۆشنبیران، نوسەران و

بیریاران بە بیانووی "ڕەخنەی ڕاستەقینە"وە، وا بەئاشکرا خەریکە یەکتری هەڵدەدڕن. پێموایە غیاب و ئاوابوونی جەستە(بە مانا کلاسیکییەکەی)، دەتوانێت لەم پرسەدا ڕۆڵی خۆی بگێڕێت. واتە ئەو شتەی کە تۆ بە هۆکاری کەمبوونەوەی توندوتیژیی دەزانیت، بۆتە هۆکاری زیادبوونی توندوتیژی و ڕادیکاڵبوونەوەی شوێن و فەزا و جەختکردنەوە لەسەر دوژمنایەتییە ئەنتاگۆنیستییەکان. لە هیگڵەوە فێری ئەو ئایدیایە بووین کە پەتیبوونەوە و ئەبستراکتبوونی ئازادی، بە تیرۆر و تۆقاندن کۆتایی‌دێت. هیگڵ ئەم باسە دەرهەق بە شۆڕشی گەورەی فەرەنسا دەخاتەڕوو کە بەدیهاتنی ڕەهای ئازادی(بە مانا نەرێنی و پەتییەکەی)، بە سەردەمی ڕۆبسپێر کۆتایی‌هات و هێمای ئازادییەکی وەهاش بریتییە لە گیوتین(مەقسەڵە و چەقۆی ئیعدام). لە فەیسبوکیشدا، حەکایەتەکە هەر بەم جۆرەیە. لە کۆمەڵگایەکدا کە ڕووبەڕووی چەندین بەربەست و بەرتەسکی بۆتەوە، ئیدی کاتێك فەزایەکی ئەڵتەرناتیڤی ئازاد درووستدەبێت، ئەو ئازادییەی ڕەخساوە و دەرکەوتووە ئازادییەکی کۆنکرێتی نیە بەڵکو ئازادییەکی پەتی و ئەبستراکتە، چونکە ئەو ئازادییەی کە بەدەستتان هێناوە لە شەقامەوە نیە بەڵکو لە کۆمپیوتەری ماڵەکەتەوەیە؛ سەرەنجامیش دەرهاویشتە و بەرهەمەکەی بریتییە لە جۆرێك گیوتینی فەیسبوکی کە سەردەکێشێت بۆ جنێودان(دەمپیسی) و کردنەوەی گرێی دەروونی و تێرکردنی بوغز لە فەزای مەجازیدا. ئەو توندوتیژییەی کە هەلومەرجی بابەتی و دەرەکی لەبەر چەند هۆیەکی بابەتی و ناچارەکی و کەلتوری ناهێڵێت بڕەخسێت، ئەووەتا بەبێ هیچ کۆسپ و ڕێگرێك و بەشێوەیەکی تەواو ئازادانە دەرژێتەدەرەوە و وەکو ڕۆبسپێر دەدات لە ملی هەموان.

پرسیار: وەك دوا پرسیار، تکایە زۆر بەکورتی وەڵامبدەنەوە کە ئاخۆ فەلسەفە و بابەتە فەلسەفییەکان لە فەیسبوکدا جێی دەبێتەوە، یان وا باشترە فەیلەسوف بۆ خۆپاراستن لە پاتاڵی(ابتذال) نەیەتە فەیسبوکەوە و ملکەچی ئەو فەزایە نەبێت؟

وەڵام: وەك دواپرسیار، پرسیارێکی باشە. بە بۆچوونی من فەیسبوك بۆخۆی فەزایەکە، ئەگەر و توانستێکە. خۆ دەزانین ئەم توانستە توانستێکی پەتی نیە و چوارچێوە و تەنانەت ناوەڕۆکی پێشوەخت پێدراویشی تیایە کە ئازادیی کردار لە سوبێکت دەسێنێتەوە. هەروەها ئاگامان لە پەیوەندیی تۆکمەی سەرمایەداریی دوایین و دەزگا سیخوڕییەکان و کارتێلە مافیاکانی سۆپەرمارکێتەکانە. بەڵام ئەمانە هیچیان لانیکەم پاساوی جێهێشتن یان نەهاتن نین بۆ ناو فەیسبوك. ئسلوبی ڕاستەقینەی ڕووبەڕووبوونەوەی فەیلەسوفێك(بە مانای ڕاستەقینەی وشەکە کە هەم بارێکی میتافیزیکی هەیە و هەم بارێکی سیاسییش) لەگەڵ ئەم فەزایەدا، جێهێشتنی نیە بەڵکو مانەوەیەکی ڕەخنەگرانەیە تێیدا. خۆ ڕاستە فەیسبوك چ لەڕووی فۆرم و چ لەڕووی ناوەڕۆکیشەوە

بە ئاراستەی پاتاڵیدایە و ئەم ئاراستەیەش بەسەر بەشداربووانیدا دەسەپێنێت، ڕاستە فەیسبوک دوایین حەربەیە بۆ فراوانبوونی زیاتر و قووڵتری سیستەمی سەرمایەداریی دوایین، بەڵام ڕێگەچارەش هەڵهاتن نیە، خۆگۆشەگیرکردن و کاردانەوەی ڕۆمانتیکی و شتی تری لەو جۆرە نیە، بەڵکو مانەوەیە لە هەمان ساتەوەختی بەرهەڵستیدا، ڕەخنەکردن و هەڵدانەوەی ئەم ڕووکارانە، و بەکورتییەکەی، کردنەهیخۆ و داگیرکردنێتی.

تێبینی: وەرگێڕی کوردی گفتوگۆیەکی تایبەت و ڕاستەوخۆی لەگەڵ بەڕێز "ئەردەبیلی"دا ئەنجامداوە و لەگەڵ چەند ئیشێکی تیۆری تردا دەربارەی فەزای مەجازی و فەیسبوک و تەلەفزیۆن و هتد لەچوارچێوەی کتێبێکی قەبارە مامناوەندیدا چاپدەکرێت. کتێبەکە بەناوی واقیعی مەجازی(virtual reality)ـەوە دەبێت. شیاوی وتنە دکتۆر محەمەد ئەردەبیلی، نوسەر و وەرگێڕێکی گەنجە و دکتۆرای لە فەلسەفەی هیگڵدا هێناوە. هەندێك لە ئیشەکانی ئەردەبیلی بەو ئاراستەیەدا دەڕۆن کە دەتوانین ناوی بنێین "هیگڵناسی"-و

سەرچاوە:
www.**book**city.org